

Prezident nəzarəti və insan hüquqları

Prezident nəzarəti insan hüquqlarının müdafiəsi, "gizli" iqtisadiyyat, korrupsiya, cinayətkarlığa qarşı amansız mübarizə vasitəsidir. Qanunlara riayət olunmasına nəzarət, icra intizamının yüksəldilməsi, dövlət idarəçilik mexanizminin gücləndirilməsi, şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlətin təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə yönəlmiş hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinin köklü surətdə yaxşılaşdırılması da prezident nəzarətinin əsas istiqamətlərindəndir.

Prezident nəzarəti ölkə prezidentinin konstitusiyasının imkan verdiyi səlahiyyətləri nəzərə alınmaqla, dövlət idarəçiliyi və nəzarətinin təkmilləşdirilməsinin strateji təşkil vasitəsidir. Hüquqi dövlətin əsas atributlarından olan prezident nəzarətinin həyata keçirilməsi haqqında A.Tarasov "Prezident nəzarəti" əsərində yazır: "Cəmiyyətin modernləşməsi, demokratik-hüquqi dövlətin yaradılması şəraitində dövlət nəzarəti, kriminal hadisələrlə mübarizənin gücləndirilməsi, icra hakimiyyəti orqanlarında, hüquq-mühafizə orqanlarında icra intizamının yüksəldilməsi zəruridir. Dövlət nəzarəti sistemində prezident nəzarəti şəxsiyyət, dövlət və cəmiyyətin təhlükəsizliyinin təmin olunmasına, dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə, təkmilləşdirilməsinə və inkişafına yönəlir, müsbət siyasi, sosial-iqtisadi inkişafın yalnız zəruri şərti deyil, müəyyən edici komponentinə və qarantına çevrilir".

A.Tarasov prezident nəzarətinin hüquqi dövlət quruculuğu prosesində yerini və rolunu göstərməklə, onun hüdudlarını, strukturunu və funksiyalarını da göstərmişdir.

Prezidentlik institutu Azərbaycan üçün yeni hadisədir. Bu təsisat XX əsrin 90-cı illərində Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra yaranmışdır. Prezidentlik institutunun funksiyalarına kadr, informasiya, hüquqi problemlər daxildir. Prezident nəzarəti hakimiyyətin digər qolları vasitəsilə həyata keçirilir. Konstitusiyaya uyğun olaraq, Azərbaycan Prezidenti dövlət başçısı kimi qanunverici, icra və məhkəmə orqanlarının həyata keçirdiyi dövlət hakimiyyətinin vəhdətini təmin edir. Prezident nəzarəti inzibati və maliyyə nəzarəti formalarında həyata keçirilir.

Prezident nəzarətinin məqsədi icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətini prezident və ümumi-

likdə, dövlət idarəçiliyinin tələblərinə uyğun inkişaf etdirməkdir. Nəzarət dövlət idarəçiliyinin bir hissəsidir. Prezident nəzarətinin subyektləri Prezidentin fərman və sərəncamlarının yerinə yetirilməsinə, nəzarət funksiyalarını həyata keçirən orqandır (Prezident Administrasiyası). Prezident nəzarətinin subyektlərini təsnif edərkən, onun ali səviyyəsinə prezident, ikinci səviyyəsinə Prezident Administrasiyası, üçüncü səviyyəsinə prezidentin yerlərdəki nümayəndələri (icra hakimiyyəti) daxil edilir. Prezident nəzarətinin obyektlərinə normativ-hüquqi aktlar sistemi, konstitusiyaya qanunları, prezident sərəncamları və hökumət qərarları aid olunur. Bu zaman icra hakimiyyəti orqanlarının bütün sistemində və bütün fəaliyyətinə nəzarət edilir.

Prezident nəzarətinin texnologiyasına gəldikdə, bu zaman aşağıdakı mərhələlər ayrılır: 1. İdarəetmə sisteminin nəzarət olunan hissəsinin faktik vəziyyətinin müəyyənəndirilməsi; 2. Nəzarət zamanı əldə olunan faktların müvafiq normativ-hüquqi aktların tələblərinə uyğunluğu ilə müqayisə edilməsi; 3. Aşkar çıxan nöqsanların qiymətləndirilməsi; 4. Pozğunluqların səbəblərinin aşkar edilməsi; 5. Müvafiq tədbirlərin görülməsi; 6. Prezident yoxlaması zamanı qəbul edilmiş qərarların yerinə yetirilməsinə nəzarət.

Prezident nəzarətinin prinsipləri aşağıdakılardır: 1. Prezidentin hüquqi statusu prinsipi. 2. Nəzarətlik prinsipi. 3. Qanunçuluq prinsipi. 4. Nəzarətlik prinsipi. 4. Aşkarlıq prinsipi. 6. Məsuliyyət prinsipi. 7. Məqsədyönlülük prinsipi. 8. Balanslaşdırma prinsipi. 9. Sistemlilik prinsipi. 10. Vahid metodologiya prinsipi. 12. Şəxsiyyətin şərafət və ləyaqətinin mühafizəsi prinsipi. 13. Mütləq tədqiqat prinsipi.

1. Məlumdur ki, ölkə prezidenti prezident nəzarətinin təşkil siyasetinin əsas subyektinə və birinci şəxsdir. Bu mənada, prezidentin hüquqi statusu prinsipi-ölkə konstitusiyası təsbit olunmuşdur. Prezident dövlət başçısı, konstitusiyaya, insan hüquq və azadlıqlarının qarantıdır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, prezidentin səlahiyyətləri qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyətinin xüsusi yer tutmasına ilə fərqlənir. Bununla əlaqədar, bu prinsip göstərir ki, prezident nəzarəti digər dövlət nəzarəti növləri içərisində əsas növdür.

Dövlət başçısı statusuna uyğun olaraq, prezident konstitusiyaya quruluşunun müdafiəsi, qayda-qanunun qorunması, suve-

renlik, müstəqillik, ölkənin ərazi bütövlüyünün müdafiəsi, insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının real surətdə təmin edilməsi ilə bağlı tədbirlər görür. Bu prinsipin əhəmiyyəti ondadır ki, prezident nəzarəti subyektlərinin həyata keçirdiyi kompleks nəzarət tədbirlərinin reallaşması üçün mühüm rol oynayır.

2. Prezident nəzarətini həyata keçirən subyektlərin mərkəzləşməsi və əlahəddəliyi prinsipi-nə gəldikdə, bu prinsip göstərir ki, Prezident Administrasiyasının bütün bölmələri dövlət başçısının rəhbərlik etdiyi vahid mərkəzləşmiş sistem təşkil edir. Eyni zamanda, bu bölmələrin hər birinin özünün təşkilatı-ştat və hüquqi statusu var. Prezident nəzarətinin xüsusi subyektləri nəzarəti həyata keçirərək, öz işlərini hüquqi və təşkilatı münasibətlərdə bir-birindən asılı olmayaraq qururlar.

3. Nəzarətlik prinsipinin tətbiqi prezident nəzarətinin həyata keçirilməsi gedişində icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən normativ-hüquqi aktların tələblərinin vaxtında və yerinə yetirilməsinə görə nəzarət fəaliyyətinə tətbiq edilir. Prezident nəzarəti yalnız pozuntuları aşkar etmir, bu pozuntuları aradan qaldırmaqla, həm də icra hakimiyyətinin fəaliyyətini təkmilləşdirir. Nəzarətlik prinsipi prezident idarəetməsi və nəzarətinin bütün sisteminin fəaliyyəti və səmərəli inkişafı üçün həlledici şərait yaradır.

4. Qanunçuluq prinsipi qanuna uyğun olaraq, normaların məcmusundan ibarət hüquqi qaydalar yaranmasına xidmət edir. Universal hüquqi prinsip olan qanunçuluq prinsipi öz normativ təcəssümünü konstitusiyasının müddəalarında tapmışdır. Bu prinsip sistemli, çoxaspektli, prezident nəzarətinin subyektlərini və nəzarət obyektlərini əhatə edən prinsipdir.

5. Aşkarlıq prinsipi demokratik cəmiyyətlərdə nəzarətin nəticələrinin və dövlət idarəçiliyindəki vəziyyətin ictimaiyyətə çatdırılmasında əsas atributlardan biridir və bu prinsip icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinin və hüquq-mühafizə işçilərinin aşkarlığı, nəzarətin nəticələri haqqında məlumatların vətəndaşlara çatdırılmasını mümkün olduğunu nəzərdə tutur.

6. Məsuliyyətlik prinsipi göstərir ki, prezident nəzarətinin məsuliyyəti birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edir. Çünki onların işlərindən adekvat nəticələrdən, təkliflərindən və reallaşmasından yalnız prezident nəzarəti və idarəetməsinin təkmilliyi və səmərəliliyinin artması deyil, icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinin nəticələri də asılıdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KIVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığın artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

yətinin nəticələri də asılıdır.

7. Məqsədyönlülük prinsipi nəzarət olunan vəzifələrin müəyyən məqsədlərə, ağıllılığa, rəşadətə, praktiki və nəzəri əsasla uyğun gəlməlidir. Bu prinsipin tətbiqi qanunçuluq prinsipi ilə ziddiyyət təşkil etməməlidir.

8. Səmərəlilik prinsipi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

1) Prezident nəzarətinin həyata keçirilməsi nəticələrinin faydalı effekti və məsrəfləri arasında optimal qarşılıqlı münasibətlər;

2) Lazımsız məsrəflərin olmaması;

3) Minimal məsrəflərlə ən yaxşı nəticələrin əldə edilməsi.

9. Balanslaşma prinsipi prezident nəzarətinin bütün subyektlərinin nəzarət fəaliyyətinin qüvvədə olan normativ-hüquqi bazaya uyğunluğu məqsədi güdür.

10. Sistemlilik prinsipi icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinə görə, prezident nəzarəti sisteminin mövcudluğunu irəli sürür.

11. Vahid metodologiya prinsipi prezident nəzarətinin səmərəliliyini təmin edən ümumi informasiya - hüquqi və metodik bazanın mövcudluğunu nəzərdə tutur.

12. Şəxsiyyətin ləyaqət və şərafətinin qorunması prinsipi nəzarət zamanı heç kəsin zorakılı-

ğa, qəddar münasibətə məruz qalmamasını tələb edir: çünki konstitusiyada şəxsiyyətin yaşamaq, ailə və şəxsi sirlərinin toxunulmazlığı hüququ, xidməti vəzifəsini yerinə yetirərkən, öz şərafət və ləyaqətini qorumaq hüququ təsbit olunmuşdur.

13. Mütləq təhqiqat prinsipi prezident nəzarəti gedişində icra hakimiyyəti orqanlarının vəzifəli şəxsləri tərəfindən baş verən qanunsuzluqlarla əlaqədar tətbiq edilir. Bu zaman prezident müvafiq normativ-hüquqi sənədlər əmrlər, sərəncamlar verir.

Beləliklə, prezident nəzarəti dövlət nəzarətinin zəruri, mütləq mühüm strateji ünsürlərdən biri olub, hüquqi dövlət quruculuğunun əsas hakimiyyət qollarından olan icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinin və idarə olunmasının gücləndirilməsinə xidmət edir. Prezident nəzarəti gedişində bütün hakimiyyət qolları və vəzifəli şəxslərin cəmiyyət və dövlət qarşısında məsuliyyəti artır. Azərbaycan Respublikası Prezidenti konstitusiyaya səlahiyyətləri əsasında hüquqi dövlət quruculuğu gedişində baş verən pozuntuları aradan qaldırır, onun perspektiv inkişafı üçün səmərəli tədbirlər görür.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru